

Szeptember 11. és a tudomány

A diagnózist ki kell mondani

I. A MAI VÁLSÁG • Magánbirodalmak az informatika korában • Földgolyóméretű kulturális és szociális feszültségek • A kultúrák keveredéséről, a kölcsönhatásokról • A támadó ember megismerése
II. ÖNKRITIKUS KÉRDÉSEK • Embermércénk egyetemes voltáról • Gazdasági érdekekről • Egyközpontú világrend? • A kulturális szintkülönbségről • Istenhitekről • A civilizációk egymást megismeréséről • Szerkezetváltás a társadalomismeretben • A terrorizmus szociális gyökerei
III. KÉPTELENSÉG A VÁLASZADÁSRA • A tudásalapú társadalom • Nem csak diagnosztizálni, de gyógyítani is!

A terrorizmust elítéljük – irányuljon az akár egyének, akár intézmények, akár közösségek ellen. A terrorizmus áldozataival együtt-érzünk. A terrorizmus elleni nemzetközi harcban részt vesz a mi államunk is, így van ez helyesen. Magunk is csalódott, közösséget nevelő, építő emberek gondoljuk így. De mi kutatók vagyunk, így a történések *okai* érdekelnek bennünket. Az a feladatunk, hogy a *miérteket* feltárjuk, és ezzel segítünk a jelenségek megismétlődésének megakadályozásában. A mi szánkából *kevés* a felháborodás, a részvétnyilvánítás, a mi szánkából *elemzéseket* vár a világ: *miért történt mindez?* Ahogy az orvostól sem a beteggel való együttérzést várja csak el a beteg, hanem diagnózist és gyógyítást, úgy tőlünk, kutatóktól is elemzést várnak.

Mi az előzménye, az oka szeptember 11-ének? A kultúrák összeüt-közése? Különböző erkölcsök és így különböző eszközök használata az emberi igazságkeresésében? Netán a globalizálódó világ szociális ellentéteinek felszínre törése? Vagy csak néhány ember – egy terrorista-csoport – elszigetelt akciója?

Így kezdődtek a kérdések bennünk, amikor 2001. szeptember 11-én délután a televízió képernyőjén láthattuk a rémfilmekhez hasonló fel-

vételeket, majd a fájdalomról, gyászról szóló tudósításokat. Én éppen egy az Európai Unió fejlődésének stratégiai kérdéseivel foglalkozó nemzetközi konferencián vettem részt Németországban, és a fentebbi – az okokat, a miérteket kereső – kérdéseket tettem fel.

Előadásomban ezt szeretném ösztönözni: a gyász, az áldozatokkal való együttérzés után keressük a miérteket és az azokra adható válaszokat.

*

- Az orvos kötelessége* Csak a bolond gondolja, hogy az orvos a hibás, ha a nem kedvező diagnózist kimondja – jegyeztem fel először, másodszor, harmadszor és többször a naplómba az utóbbi másfél hónapban. A szeptember 11-én történt terrorcselekmény egy általános változás szimptomája. Szimptomája és egyben mutatója is. Mutatója egy lassú társadalmi és világrendváltásnak. Kollégáimnak, riportereknek, gyakorló politikusoknak mondtam vissza-visszatérően. Udvariasan mosolyogtak, kételkedve csóválták fejüket, vagy ha azt hitték, nem látom, legyintettek. Mintha azt hinnék, a bánat keserveit vagy a terror borzasztó voltát kívánom kisebbíteni. Pedig dehogy! Szeptember 11-e nem egyszerű terrorcselekmény. A diagnózist, ismétlegtem magamban – bármennyire is nem tetszik az környezetünknek – ki kell mondani!
- Gyász kontra elemzés?* Valljuk e mondás igazát, írjuk naplónkba a mondatokat, az elemzéseket, de mégsem beszélünk. Mi, társadalomkutatók, akik a társadalom avatott elemzői vagyunk, ahogy az orvosok a test kutatói, hallgatunk, mert félünk, hogy az *elemzés józansága* szembehelyezkedni tűnik a gyászolók kitörő *érzelmeivel*. Vagy pedig – ez is lehet – sokan közülünk nem veszik észre: a támadás mögött évtizedek óta erősödő világnézeti válságjelenségek sorakoznak. Vagy félünk a páciens – a társadalom, illetve korunk politikai stratégiáinak, vezető politikusainak – szemébe mondani: *a világ társadalmának szervezetében veszélyes kór lappang*, amelynek csak egyik felszínre törése szeptember 11-e.
- Mindenki fél* A világ dermedten figyel az elmúlt másfél hónap eseményeit, mindenki fél. A repülőgépes merényletek a Világkereskedelmi Központ ellen politikusokat, katonai stratégiákat kényszerítettek azonnal lépésre: meg kellett mondani az embereknek, hogy „mit csináljanak”. Mert valamit csinálni kellett, azonnal...
- A világ minden részén most már másfél hónap után – katonai sikerek, de politikai eredmények nélküli másfél hónap után – a tudomány felé fordul a tekintet. Azaz most már beszélni kell! Nekünk, kutatóknak volt időnk, volt másfél hónapunk, hogy az eseménysorozatot elemezzük, konzultációkat tartsunk. Most, a Tudomány Napján ezt a hallgatást meg

kell törni. És kimondani néhány következtetésünket vagy akár hipotetikus ítéletünket, feltételezésünket.

Szeptember 11-e „a nap, amely megváltoztatta a világot”, írta a világ egyik legtekintélyesebb folyóirata, a *The Economist*. Én azt mondom: szeptember 11-e csak rádöbentett bennünket arra, hogy a *világ régen megváltozott*. Mindenekelőtt arra, hogy ami ott, New Yorkban történt, az évtizedek óta erősödő társadalmi – szociális-etnikai-gazdasági – ellentétek következménye. Amely ellentétek feszítőerejére az utóbbi két évtizedben sokan és sokszor felhívták, felhívtuk a figyelmet, de amelyre a világgazdasági és technikai „bumm” (fejlődés) csodálatában élő európai, amerikai középosztályok nem figyeltek oda. Mert vagy túlságosan sok, ezernyi érdekszálal kötődnek e gazdasági és technológiai „bumm”-hoz, vagy mert leszoktak a nehézségek, a konfliktusok tudomásulvételéről.

A technikai „bumm” csodálatában

Ezért is azután, amikor a hosszú ideje tartó válságok kirobbannak, azok váratlanul, felkészületlenül érik a világot.

I. A MAI VÁLSÁG

MAGÁNBIRODALMAK AZ INFORMATIKA KORÁBAN

Váratlanul érte korunk emberét, hogy a világ legerősebbnek tartott államát, a világ mai gazdasági és politikai központját egy *nem állami erő* csapása sújtotta.

Az államközpontú világrénd

A jól előkészített terrortámadás mögött egy magánbirodalom és egy vallási irányzat áll. Ezt már legalábbis tudjuk. Figyelmeztettünk és évtizedek óta figyelmeztetünk arra, hogy az államszervezet mindenhatóságába vetett hitünket felül kell vizsgálni. Figyelmeztettünk arra, hogy a termelészervezet 20. századi globalizációja mennyire *szétfeszíti az államok szervezetére épült világréndet*, s hogy e fejlődés következtében korunkban olyan hatalmas nemzetközi *magánvállalat-birodalmak* keletkeztek, amelyeknek gazdasági ereje meghaladja egy középhatalom erejét is. S hogy a termelészervezet – és az általa foglalkoztatottak új identitása: a vállalati identitás – *szétfeszítik az állampolgári identitást*, az államhoz tartozás elsőbbségét az emberek gondolkodásában. *Új érdekrendszer* kiépülése gyorsult fel, amely alapjaiban különbözik az államközpontú világréndtől.

Mi, történészek többször utaltunk arra, hogy ezen új típusú magánbirodalmak felidézhetik majd a középkorból már ismert *hatalmi pluralizmust*: amikor egy-egy hűbérúr területi szervezete vagy valamelyik egyház szervezete évszázadokon át riválisa lehetett az államszervezetnek.

Hatalmi pluralizmus

Hiszen egy-egy nagy nemzetközi termelési szervezet érdekérvényesítő ereje államvezetéseket kényszeríthet térdre. És ki tudja, egyszer majd milyen célok érdekében mozgósítják ezek az új típusú birodalmak erejüket? Arra azonban még valóban nem volt példa, hogy egy nemzetközi tőkéscsoport vallási vagy más világnézeti célok érdekében mozgósítson milliárdokat, s hogy a civil birodalom, a civil háború, a polgárháború eszközeihez nyúljon.

Mint ahogy azzal sem számoltunk, hogy a modern technika – mindekelőtt az informatika – olyan akciókat, olyan szervezés-technológiát alakíthat ki, amelyek az állami hadviselések évszázadaiban szokatlanok.

*Államok
háborúi*

A világ ugyanis a 17. század óta csak az államok közötti hadviselésre volt felkészülve. (Tegyük hozzá: még a polgárháborúk is mindig az államok háborúinak részeként jelentek meg.) A világon a nagy ideológiai összecsapások – a fasizmus, a demokrácia, a kommunizmus – is állami háborúk formájában zajlottak le. A modern politikai intézmények logikája szerint az *államok a világ kultúrájának rendezési egységei*: az állam területén zajlanak le az ideológiai-politikai összecsapások, és amelyik ideológia többségre jut, az természetesen igénybe veszi az államszervezet erejét, mind belbiztonsági, mind diplomáciai, mind katonai erejét. Ahogy az Egyesült Államokban vagy Európa nyugati felén másfél százada a liberális demokrácia uralkodott, úgy Európa közepén, illetve keleti felén hol a demokráciák, hol a diktatúrák váltották egymást. Kapitalista, szocialista, nemzetiszocialista ideológiák egy-egy államalakulatra telepedtek rá, és az ütközések is ezek között zajlottak le.

*Magán-
birodalom
hadüzenete*

Most azonban tudomásul kell venni, hogy e hadüzenettel felérő támadás mögött nem egy állam, hanem egy *magánbirodalom és egy vallási szervezet* áll. Akárki követte is el a bűntényeket – hiszen máig nem tudjuk pontosan, forrásszerűen bizonyítani, milyen szervezet áll a szörnyű esemény mögött –, az biztos, hogy sem a világterrorizmus hazájának mondott Afganisztán, sem más állam nem nevezhető meg egyértelműen *elkövetőként*...

De soroljuk csak következtetéseinket! Mondom, azért veszem a bátorságot, mert érzem a diagnóziskimondás köteleességét, s hogy konzultációra hívjam tanult barátaimat. S azért, mert hiszem, hogy csak a bolond gondolja, az orvos a hibás, ha a nem kedvező diagnózist kimondja. Tehát bízom benne, hogy nem az elemzőt kövezik meg, mert a füleknek nem kellemes mondatokat ír le vagy mond ki. Pácienseinknek tudomásul kell venniük: az orvosnak, bármennyire is együtt érez a szenvedőkkel, nem halottsiratónak kell lennie.

FÖLDGOLYÓMÉRETŰ KULTURÁLIS ÉS SZOCIÁLIS FESZÜLTSEGEK

Mitől féltettük eddig civilizációnkat? A 20. században a világot veszélyeztető válságok a zsidó-keresztény kultúrán belüli hasadékok mentén látszottak. Az egész civilizációnkat fenyegető veszélyt a liberális demokrácia és a diktatúrák, majd a kapitalista kontra szovjet típusú szocialista tábor ütközésében láttuk. Az elmúlt 70 esztendőben mind Európa (beleértve a szovjetek megszállta Európát is), mind Amerika (beleértve az Egyesült Államokon kívüli Amerikát is) a zsidó-keresztény kultúrkör másik erejétől érezte veszélyeztetve magát. Az egyéb feszültségeket – így a kultúránkon kívül jelentkező szociális, etnikai feszültségeket Ázsiában, Indiában, Afrikában, Dél-Amerikában – a mi *belső ellentéteink járulékaiként* tekintettük. Aszerint figyeltünk rájuk, hogy melyik oldalra sorakoznak a mi kultúránkon belüli háborúk idején. A Szovjetunió félt az Egyesült Államoktól, a világkapitalizmus hódításától, az Egyesült Államok rettegett a Szovjetuniótól, illetve a kommunizmustól. Csak billió nagyságrendben mérhető befektetéseket eszközöltek az interkontinentális fegyverekre, a másik területét elérő támadó-, illetve védelmi rendszerek kiépítésére, először repülőgép-, azután rakéta-, majd csillagháborúra készülve fel.

Politikai rendszerek szembenállása

Belső társadalmi ellentétek

És most vége szakad e fél évszázados fegyverkezési örület propagandájának. Szeptember 11. végre rádöbentett arra a közismert tényre: a Szovjetunió összeomlása után újra kell gondolni, szabad-e engedni, hogy továbbra is a világ fölé tornyosuljon az *hatalmas fegyverkezési-technikai infrastruktúra*, amely 1939–90 között kiépült. S amelyik a második világháborúban, majd a hidegháborúban önálló érdekképviselőt alakított ki, a világpolitika legerősebb *gazdasági-technikai-tudományos lobbijává* nőtte ki magát. Hallatlanul kiterjedt lobbija ez, hiszen a nagy fegyverkezési, technikai állami beruházások – mindig az adófizető pénze a legjobb beruházási garancia – üzemeket, tanszéki tudományos-technikai bázisokat, munkahelyeket, új érdekcsoportokat hívott létre, amelyek azután érvényesítették érdekeiket mind a politikában, mind az állami beruházásban, mind a tudományszervezetben belül. S az ezen szférában foglalkoztatottak (legyen szó hadiüzemek vezetőiről, munkásokról vagy fizikusokról, politológusokról) mind pontosan tudják, hogy kiknek az érdekében áll az ő fenntartásuk és eltartásuk.

Hidegháború és fegyverkezési-technikai-tudományos lobbija

Most végre látszik az eddig elfeledett valóság. Az, hogy civilizációnk jövőjét nem az egyik vagy másik politikai rendszertől kell vagy kellett féltetni. Hanem egészen más természetű globális-szociális, gondolkodásbéli konfliktusoktól. Nagyon is emberi mivoltunkról alkotott különböző felfogások, *különböző életcélok konfliktusaitól*.

Stratégák tévedései Lehet, hogy végre a politikusok és a politológusok is rájönnek: az utóbbi évtizedekben elszámították magukat. Azt gondolták ugyanis, hogy a világgazdaságban és a globális társadalomban minduntalan felszínre törő konfliktusok oka a kétpólusú politikai-katonai világrend. Amikor a konfliktusokat az egyik vagy másik pólus rendre gerjesztette. Íme most, 1992 után előállt az egypólusú világrend, de ettől még a globális konfliktusok nem oldódtak fel. Miután az Egyesült Államok és a liberális demokrácia totálisan legyőzte a szovjet típusú politikai rendszert és összetörte az eurázsiai katonai hatalmat, és a szovjet léte tanulmányozandó történelem csupán, nos, most kiderült, hogy sem az Egyesült Államok, sem a Szovjetunió részéről soha nem készült olyan terv, amelyik a másik elpusztítását vagy a másik területének elfoglalását célozta volna. (Állíthatjuk ezt, bármennyire is nem tetszik ez azoknak – politikusoknak, technikusoknak –, akik sikeresen lovagoltak a hidegháború hullámain.)

A csillagháború haszná és deficitje Mi értelme volt a csillagháborús kiadásoknak? – tesszük fel a kérdést. Mi, történészek, aztán fizikusok, biológusok soroljuk a csillagháborús programok hasznát az emberiség számára. Mondjuk: hiszen ez a hidegháború hordta ki az űrkutatást, az atomfizika, a modern meteorológiai kutatások, a földtani kutatások, sőt a biológiai-genetikai kutatások modern gyermekeit. Korszerű eszközeink fejlődése – maga az informatika eszköztára is – ettől a hidegháborús örülettől kapott, paradox módon, óriási támogatást és ösztönzést. Sőt, szellemi kihívásokat is ezek jelentettek fizikusnak, kémikusnak, biológusnak, matematikusnak egyaránt. Mi biztosak vagyunk abban, hogy a hatalmas anyagi pazarlás, a generációkra kiható lélekrombolás mellett hasznot is hozott.

A lelki fertőzés De nem hallgathatjuk el, hogy e csillagháború céljai hamisak voltak. És a legnagyobb kár, amit okozott, az az emberi gondolkodás megfertőzése. Lelki fertőzés. Az erőszak, a gyanakvás, a konfrontáció, az idegenellenesség világmagatartássá vált. Nyugaton, Keleten egyaránt. Mert miért kellett lefojtani politikai eszközökkel (illetve a Szovjetunióban adminisztratív eszközökkel) vagy manipulációval azokat az erőket, amelyek a két nagy államszerveződés belső, nagy, illetve a földgolyó más részein jelentkező társadalmi betegségekről beszéltek? Arról például, hogy az emberi társadalom célja nemcsak a technikai eszköz kultúra fejlesztése, hanem az emberi életminőség egészének javítása is. Mert az állandó védekezésre készenlét belső vakfegyelmet kívánt. Most már látjuk, kiknek az érdekében. Sőt, miért kellett feltétlenül politikai ellenzékinek minősíteni azt, aki emberi-kulturális esélyegyenlőségről beszélt, a szociális nyomorúság enyhítésének szükségességéről, vagy netán az Európán, Amerikán kívüli világ egyenjogúsításáról vagy éppen a természet kizsákmányolásának megállításáról? Miért kellett az egyik oldalról leburzsoáz-

Szociális-kulturális feszültségek

ni, a másik oldalról lekommunistázni vagy anarchistáknak minősíteni azokat, *akik a társadalom belső feszültségeiről beszéltek?* Azért, mert a kölcsönös fenyegetettség a konfliktuskeltő politikus-közéleti egyéniségeknek kedvezett mind a hatalom csúcsán, mind a mindennapokban: helyi igazgatásban, munkahelyeken. A gyanakvó, a kirekesztő, a diktatórikus hajlamú egyéneknek. Most látjuk, hogy *a világ biztonságát nem kommunisták és nem marslakók vagy radikális antikommunisták fenyegetik, hanem a földgolyóméretekben felgyülemlett szociális, kulturális, emberi feszültségek.*

Sőt, az a riogatás sem vált valóra, hogy a szovjet rendszer összeomlása után valamelyik Európán kívül felnőtt államhatalom, netán az iszlám államok egy csoportja támadja majd meg az USA-t vagy a zsidó-keresztény kultúrájú államok szövetségét.

A KULTÚRÁK KEVEREDÉSÉRŐL, A KÖLCSÖNHATÁSOKRÓL

Most, szeptember 11-én az is kiderült, hogy a mi rendszerünk *belül-ről várhatja* a legnagyobb támadást. Az a diák, aki a Közel-Keletről került Hamburgba, 8 évet élt Németországban, és mintadiákként tanult a német egyetemen, már része volt a mi liberális demokrata rendszerünknek. Az a terrorizmus, amely az állam törvényein kívül helyezi magát, és az a terrorista, aki a saját életét, valamint ezrek életét fanatikusan alárendeli a maga világnézetének, és belerepül egy épülettoronyba, az az ember már a mi kultúránk része is volt. Ha tetszik, ha nem.

A mi kultúránk ugyanis – ezt is hiába hangoztatjuk mi, „maradék társadalomkutatók” – vegyes kultúra lett. Az Egyesült Államok csodálatos szabadságelve fellazította a zsidó-keresztény kultúrkör évezredes feszes hitvilágát. A szabad kereskedelmi elvet követő Anglia a maga 18–19. századi világhódításaival hozta a szigetországba az iszlám, a buddhista, a sintoista kultúrelemeket. De a kultúrkör egységének igazi feltörését a legújabb kor népi kohója, Amerika jelentette. Különösen az utolsó három évtizedben, amikor az arab, a kínai, a japán és indiai népelemek meggyökereztek az Újvilágban. (Megjegyzendő: Európában ugyanez történik az 1960-as évektől, mindenekelőtt az észak-afrikaiak és a törökök beáramlásával Francia-, illetve Németországba. Nem beszélve az angol bevándorlás folytatásáról.)

És ezek a *meghonosodott népek* bárhogy is amerikaiakká (vagy nálunk a kontinensen a törökök európaiakká) alakultak, mégis tartják az érzelmi-szokásrendi azonosságot volt hazájukban, az arab és ázsiai országokban, Törökországban, Indiában, Kínában élő rokonaikkal. Ezek a 20. századi jövevények hasznos adófizető polgárok, és üzleteink fogyasztói, szomszédaink a községekben, hotelokban. Közöttünk élnek,

*Ma: belső
feszültségek*

*Vegyes
kultúrában*

*Meghonosodott
különbségek*

embertestvéri közelségben élnek velünk. Ki vannak szolgáltatva nekünk – így érzik ők. De most már, szeptember 11. óta tudjuk, hogy mi is ki vagyunk szolgáltatva nekik. Használják a liberális demokrácia intézményeit, élnek a lehetőséggel, csak éppen más életcélokra is felhasználhatják intézményeinket. Amely életcélok valahol a világ más részein fogalmazódtak meg, más erkölcsi rend részeként.

Eltérő életcélok konfliktusai *Az együttélés az kölcsönösség,* mondjuk évtizedek óta. Tanulmányozni kell ezt az új együttélést, a beáramló új vallási és szokásrendi elemeket. Ha az új népelemek erkölcsé eltér a miénktől, abból csak *társadalmi konfliktus* származhat. Ha az élet értékéről, az emberi élet céljairól, tulajdonról más a szomszédom felfogása, mint az enyém, holnap elveszi szerzőségeimet, mert az neki nem „lopás”, hanem a természetes emberi magatartás része. Holnap elveszi az életemet, mert az ő szemében általában az evilági élet, a saját evilági élete sem nagy érték.

Társadalomismeret vagy rendőrállam Tanulmányozni kell tehát a zsidó-keresztény kultúrában eddig élt társadalmakban végbemenő tömeglelki, szociális jelenségeket. Lehet, hogy ezen jelenségek a technika, a természettudományok művelői előtt valami lényegtelen szempontnak tűnnek, melyek tanulmányozása „nem egzakt” foglalkozás! De hát az ember – beleértve a természetkutatót is – sem írható le egyszerűen biokémiai vagy biofizikai egységként. Az emberi magatartásformák, a lelki jelenségek is tudományos vizsgálatok tárgyai kellene hogy legyenek. Ha elhanyagoljuk az új társadalmi-szociális-etnikai-vallási folyamatok tanulmányozását, akkor egyszer csak azon vesszük észre magunkat, hogy a velünk élő embertársaink – hotel- vagy utcaszomszédaink – felrobbantják, megsemmisítik technikai infrastruktúránkat, számunkra érthetetlen módon évezredek emberi céljaink ellen fordulnak. (Mindehhez hozzákíváncozik – amire még szeptember 11. egyelőre nem figyelmeztet, ezért csak zárójelben jegyezzük meg –, hogy nem csak az Európán kívüli kultúrákba születettek körében jelentkeznek új radikális irányzatok, amelyek szembefordulnak évszázados eszményeinkkel, és nem hajlandók követni évezredek erkölcsi rendünket.)

Új világnézeti dialógus Tanulmányozni kell ezt az új keverékkultúrát, ki kell dolgozni az új *világnézeti dialógus módjait*. Nem lehet ugyanis rendőrállammá átalakítani közösségi életünket, ahol minden embert, minden emberi cselekvést – közlekedésben, termelésben, postaküldeményekben, iskolában, hivatalban – ellenőrzés alatt kell tartanunk.

A TÁMADÓ EMBER MEGISMERÉSE

A fegyverek mindenhatóságáról Mit tegyünk? Ezzel fordulnak most már, az első hetek politikai demonstrációi és katonai – nem sok eredményt mutató – felvonulásai után az emberek, a világ közvéleménye, felénk, kutatók, tudósok felé. Az első

másfél hónap politikai erőfeszítései, fűszerezve a szavazatnyerészkedés politikai handabandázásával, neutralizálják a társadalom egy részét. Sajnos. Sőt, a „terrorbiznisz” visszatetszést kelt az emberekben.

A csillagháborúra is alkalmas, mérhetetlenül drága fegyverzetek mindenhatóságába vetett hitünk elbizonytalanodott. Kétségbeesve látjuk: *a modern fizika és kémia találmányain felhízott fegyverrendszerek* irányítóinak eszén túljárnak a legprimitívebbnek tűnő népek is, és a laboratóriumokban kidolgozott, méregdrága lézerrányítású fegyverek hatékonyságát ellensúlyozzák egyszerű trükkökkel: célpontjaikat egyszerűen betelepítik emberi közösségek lakóhelyei, kórházak, élelmiszerraktárak, iskolák közé. Akadémiai címeikre és technikai csodákra büszke természetkutatók és drágán megfizetett politológusok mondanak csődöt a kecskepásztorokkal szemben. Mondhatjuk úgy is: visszaélnek azzal, hogy mi nem akarunk tömegmészárlást, vérfürdőt csinálni. Az emberek – felocsúdván a katasztrófa keltette megdöbbenésből, és elsiratván az áldozatokat – immár az orvoshoz fordulnak diagnózisért, mert félnek a következő halálesetektől, a következő katasztrófáktól.

A tudomány támogatása

Most már nem a fizikusoktól, a technikától várják a megoldást, hanem a *társadalom kutatóitól*. Már látják, hogy olyan konfliktushelyzettel állunk szemben, amit lézerekkel, repülőkkel, bombákkal nem lehet megoldani. Mi pedig azt mondjuk: az embert kellene jobban ismerni. A napi életet élő, indulatokkal, érzelemmel, hittel-csalódással teli emberek együttesét. A magunk társadalmát és azt az emberi társadalmat, amelynek néhány tagja megtámadott bennünket. *A tegnap bennünket megtámadó embert kell megismernünk*. És meg kell szüntetni azokat az okokat, amelyek miatt ők ellenünk fordultak, és a maguk igaza szerint, szent háborúval akarják megsemmisíteni a mi világunkat. Mert már azt látjuk, hogy nemcsak az érdek, az anyagi előny, hanem a „vakhit” is történelmi kategória. S hogy az ember nem csak eszközkészítő és -birtokló lény.

Kérdések a társadalom-kutatókhoz

Az okok felszámolása

II. ÖNKRITIKUS KÉRDÉSEK

EMBERMÉRCÉNK EGYETEMES VOLTÁRÓL

Mindenekelőtt önkritikus kérdéseket teszünk fel magunknak: vajon *lépést tartunk-e a technikai-gazdasági globalizációval a társadalomról gondolkodásban, az emberszemléletben?*

A termelés már a 19–20. századi technikai-ipari forradalmak következtében globalizálódott. Majd a második világháború után globalizálódott a biztonságpolitika és az 1990-es évektől már a környezetvédelem is.

Ugyanazon mércével

Vagyis: képesek vagyunk a gazdaságot, az eszközkészítést, sőt az ember és természeti környezet viszonyát glóbuszszinten szemlélni. De képesek vagyunk-e az *ember és ember viszonyát* globálisan szemlélni? És a Föld bármelyik részén élő társadalmakat, emberi jelenségeket *ugyanazon mércével mérni, ugyanazon kategóriákkal leírni*? Újra és újra belebotlunk szeptember 11-e óta például a terrorizmus fogalmába. Minősítenünk kell azokat a társadalmi-politikai erőket, amely erők kívül helyezik magukat a lokális társadalom törvényein, s a törvényeken kívüli eszközökkel, erőszakkal kívánnak a maguk igazáért harcolni. De hol is tart a társadalomkutatás, a történettudomány, a politológia?

*Ma terrorista,
tegnap
szabadság-
harcos*

Történészek tudják, *terroristának* nevezték a fasiszták azokat, akik a megszállt területen vonatokat robbantgattak, illetve nem formális – vagyis nem államközi – háborús eszközökkel harcoltak ellenük. A demokráciák viszont *szabadsághősöknek* nevezték őket, és nevezzük ma is. Terroristáknak, anarchistáknak hívták azután a szovjet megszállási övezetben azokat, akik a szovjet rendszer intézményeivel szemben mertek netán erőszakos cselekményeket végrehajtani. És terroristáknak, anarchistáknak nevezték az 1960-as években azokat a gerillákat, akik az ún. harmadik világban polgárháborút folytattak a fennálló amerikai-, francia- vagy éppen szovjetbarát politikai rezsimek, vagyis az állam ellen. Ma már nemcsak a történészeket, hanem általában a társadalomkutatókat kérdik: van-e globálisan, azaz politikai rendszertől függetlenül elfogadható „terrorista-fogalmunk”? És általában társadalomtudományos fogalomrendszerünk? Az idősebb generáció, illetve mi, történészek azt is emlegetjük: 20 évvel ezelőtt, a szovjetek Afganisztán elleni háborújában ugyanazokat az erőket, a tálibokat nevezte az ún. szabad világ szabadságharcosoknak, akiket ma terroristáknak bélyegez.

*Szava-
hihetőségünk*

Vajon mennyire hihet a társadalom nekünk, kutatóknak, a társadalomtudomány művelőinek? Vajon nem joggal feltételezik, hogy mind a csodafegyverek kitalálói, gyártói s a mögöttük meghúzódó tudományos apparátus éppúgy a nagyhatalmi önzés és ez önzés mögött álló gazdasági érdekek függvényei, mint mi, a társadalom kutatói? Nem kellene újraértékelni a nagyhatalmak politikai elitjének magatartáskódexét? Újra-vizsgálni azt egymás elleni harcukban? Van ma még egyáltalán ilyen kódex? Általában a politikai döntéshozóknak nem kellene valamiféle erkölcsi normákhoz igazodniuk?

GAZDASÁGI ÉRDEKEKRŐL

Az olajüzlet

És kérdeznek bennünket, vajon a mostani konfliktusok mögött nem *gazdasági érdekek* érvényesüléséről van-e szó? Vajon nem az olajról, a világstratégiai támaszpontok megszerzéséről szól napjaink történelme?

A terroristák feltehetően szegény emberek. És azok a milliók, százmilliók, akik ilyen vallási fanatizmusban élnek, szintén szegény emberek. De kik azok, akik *őket fanatizálják*, bujtatják és pénzelik? Vajon az arab területek olajkincseinek kiaknázásában meggazdagodott helyi vezető rétegben milyen indulat él az európaiakkal, amerikaiakkal szemben? Mint gazdasági riválisokkal szemben? Ők a maguk szállásterületén lévő ásványi kincseket és stratégiai pontokat a maguk hasznára kívánják fordítani. Az extraprofitot egyedül akarják élvezni.

És egy másik, a gazdasági érdekekről szóló kérdés. Vajon az elmúlt évtizedekben miért nem hivatkoztunk emberi jogokra akkor, amikor a gazdaságilag ún. érdektelen területeken történtek emberirtások? Az orrunk előtt gyilkolták le a belső-afrikai népek, hutuk és tuszik egymás százazreit, és a háborúban a vezető nagyhatalmak enyhén szólva cinikusan, cinkosan (legalábbis a mi fogalmaink szerint) részt vettek. Vagy miért nem beszélünk Nyugat-Szaharáról és a világ más tájain uralkodó emberiségellenes állapotokról?

Az emberi jogok egyetemességéről

EGYKÖZPONTÚ VILÁGREND?

Vagy mégsem a gazdasági tényezők a fontosak? És szeptember 11. csak egy elrontott hatalompolitika eredménye? Annak a politikának az eredménye, amely nem számolt azzal: egyetlen hatalom (jelen esetben az USA) nem képes politikai egyensúlyt teremteni a földgolyó különböző etnikai erői között. Csak most figyelünk arra: a Szovjetunióknak milyen szerepe volt (negatív, pozitív), egyik oldalon az ázsiai modernizációban, a „rendtartásban”, másik oldalon a hamis politikai pólusok erősítésében.

Stratégiai tévedések

A KULTURÁLIS SZINTKÜLÖNBSÉGRŐL

És kérdik: vajon nem érne-e többet minden fegyvernél az, ha többet költenénk a különböző *civilizációk egymást megismerésére*? Mert bombázzák Afganisztánt, de remélem, hogy holnap a millió dolláros szuperbombák árának legalább egy részét iskolaprogramokra, egészségügyi programokra fogják fordítani. És abban is reménykedem, hogy ezen iskolákban a helyi társadalom igényei, és nem a mi nyugati arroganciánk ízlése szerint kívánják végrehajtani majd a modernizációt. *Ilyen kulturális szintkülönbséggel nem lehet kezelni a globalizált világ emberkonfliktusait.* Kell elképzelés a *földgolyó egészének távlati modernizációjára is.* A civilizációknak maguknak kell kiközösíteniük önmagukból a mindenkori radikalizmust. Nem lehet az egyik civilizáció csodafegyvereivel a másik civilizáció szélsőségeit megsemmisíteni.

Terv egy globális modernizációra

ISTENHITEKRŐL

Az egyistenhit türelmetlensége És elérünk végül az istenhit globalizálásához? Ezt kérdik tőlem, társadalomkutatótól jogosan: vajon nem kellene azon gondolkodni, hogy a monoteista vallások – a három egyistenhívő vallás: a zsidó, a keresztény, az iszlám – miért ütköznek rendre egymással másfél ezer éve? A három judaista vallás a türelmetlen magatartással egymás ellen – testvérei ellen – fordul. Kizárólagosságra törekszünk. Egyistenhitre a világ minden részén.

A panteizmus Vajon nem kellene a *távol-keleti vallásokat tanulmányozni*, s figyelni: azok mennyi erkölcsi fogódzót kínálnak a 21. század globalizálódó emberiségének? Figyelni arra, hogy a panteizmus, azaz a többistenhit mennyi türelmet, megértést kíván ember és ember, ember és természet között. Szemben a három monoteista vallással? *Lehet, hogy alkalmasabb lesz a többistenhívés a 21. században ember és világmindenség viszonyának megfogalmazására? A monoteizmus kétezer éve után ismét a panteizmus következik?*

Egyáltalán, mennyire egyeztethetők össze istenfogalmunk vagy az isten nélküli világban hívők emberfogalmai? Hiszen ott tartunk, hogy néhányunkat, akik a zsidó-keresztény kultúra közösségét és az iszlámmal való testvéri együttélés jövőjét hangoztatjuk, mint valami özönvíz előtti őslényeket bámulnak meg. Különösen azok, akik politikai-közéleti karriert kívánnak – vagy képesek – az új konfesszionalizmusból teremteni.

A CIVILIZÁCIÓK EGYMÁST MEGISMERÉSÉRŐL

Életelvek konszenzusa De a globalizáció azt is jelenti számunkra – ezt is hajtogatjuk immáron több mint egy évtizede –, hogy a zsidó-keresztény kultúrkörön kívüli kultúrákat alaposabban kell tanulmányoznunk. És nekik is meg kell ismerniük bennünket.

Dédapáinknak *nemzetállami* szinten kellett találkozniuk a különböző etnikumok, a különböző vallások szokásrendjével. S a nemzetállamon belül kidolgozni egy érintkezési rendszert a különbözőségek között. Apáinknak és nekünk már *kontinentális* – így például európai – szinten kellett, illetve kellene közös igazgatási és általános együttélési rendszert találnunk. És az együttéléshez természetesen közös erkölcsi normákat. Gyermekeinknek már *glóbuszszinten* kell gondolkozniuk. Mohamedán, buddhista, konfuciánus és természeti vallásokban felnőtt embermilliárdok értékrendje és életelve között kell konszenzust teremteni. Ha ez nem történik meg, a konfliktusok sorozata fog bekövetkezni. És hová fog jutni a világ, ha mindent B–52-esekkel meg TU–22-esekkel kívánunk megoldani?

SZERKEZETVÁLTÁS A TÁRSADALOMISMERETBEN

Be kell látnunk, hogy nemzeti társadalmaink történelmi és társadalmi ismereteiben szerkezetváltozásra van szükség. Mind a buddhistáknál, konfuciánusoknál, mind a sintoizmus követőinél, mind a keresztényeknél, zsidóknál, mohamedánoknál. Globalizálódik a világ – ha akarják egyesek, ha nem akarják mások, akkor is. Az emberek a tömeges televíziózás, utazás révén ma sok százszor többet tudnak a földgolyó népeiről, mint ötven esztendővel ezelőtt. A világ más népeinek sokkal alaposabb ismerete szükséges ahhoz, hogy az egyén, de ugyanúgy a lokális közösség *érdekeit reálisan* megfogalmazhassák.

*Több ismeret
a világról*

A „világfaluban” – az internet, a mobiltelefonok világában – gyermekeink csak akkor érvényesülhetnek, ha *világra nyitott országban* nőnek fel, amely mind gazdaságilag, mind politikailag, mind kulturálisan nyitott az egész világra. Igenis több tanszéket kell működtetni egyetemeken, több ismeretet adni a tanároknak az Európán kívüli kultúrákról, mint eddig tettük! A nemzeti történelemre összpontosító történelemszemlélet erős kötőanyag volt a 19–20. században társadalmaink megtartásában. (Legutóbb például a szovjet megszállás évtizedeiben is.) De látni kell: *a holnap szemléletében a világ ismerete sokkal nagyobb helyet* követel, mint amekkorát ma elfoglal. És jobban kell képeznünk diákjainkat – és önmagunkat is – az összehasonlítás képességére. Ha eddig nem, akkor most éppen az válik világossá: gazdasági érdekek, érdekek újratermelésének módjai, népszokások, hitvilágok, vallások ütközése lesz a 21. század történelme: most már valóban egyetemes, azaz „globális történelem”. És ennek történelmi gyökerei az elmúlt évszázadokba nyúlnak vissza. Ezekre kíváncsi a társadalom. Ezen gyökerekre kell kíváncsivá tenni őket. Ha nem ezt tesszük, akkor csak a velünk ellenséges akciókat látják a mából. Amely ellenséges akciók okairól éppen most, legalább az utolsó pillanatban el kellene gondolkoznunk.

*Világra nyitott
ország*

Elgondolkozunk azon, hogy volt-e politikusainknak, társadalomkutatóinknak javaslata: hogyan lehet a különböző civilizációk békés egymás mellett élését, együttélését biztosítani? Eddig közös államról (hazáról) beszéltünk, ahol egymás mellett, összefonódva, keveredve élnek különböző nemek, korosztályok, szociális érdekcsoportok, etnikumok, vallások. Most már közös földgolyóról beszélünk mint hazáról, ahol együtt élünk, összefonódunk... Együtt felelünk a természeti környezetért, az emberi jogok érvényesüléséért, egymásért...

*Közös
földgolyó*

Na és nálunk? Az oktatásban nagyobb helyet kell adni a *társadalomismeretnek*. Ezen belül is a nemzeti önismereti tárgyak, valamint a természettudományos tárgyak rováására nagyobb hangsúlyt helyezni a világ más civilizációinak megismerésére. A termelés, a technika – mondják –,

*Egyetemes
nemzet-
szemlélet*

a kereskedelem, a természetvédelem globalizációja után következnie kell az emberismeretek globalizációjának is. Szomszédaim, iparosemberek beszélnek így, nem tanult értelmiségiek. Kollégáinknak már az 1990-es évek elején igyekeztünk magyarázni, hogy a közép-kelet-európai és a Balkán-konfliktusok többnyire szociális, etnikai és vallási konfliktusok. Amelyeket nem lehet fegyverekkel kezelni, sem kalasnyikovval, sem F-16-osokkal. Ezt bizonyította Koszovó is 1999-ben.*

Összehasonlítás, összehasonlítás... Kevés az ismeret a másik világról, a másik kultúráról. Most megdöbbenve hallják diákjaink és kollégáink a tényt, hogy Közép-Ázsia mostani hadszínterein még a közép-európainál is tarkábbak az etnikai és vallási viszonyok. Például több tádzsik él Afganisztánban mint a szomszédos Tádzsikisztánban, ahol csak 3 millió. Az üzbégek közül 13 millióan élnek Üzbegisztánban, 1 millióan Afganisztánban, és 1,2 millióan Tádzsikisztánban. Afganisztánban még 1 millió türkmén is él, nem is beszélve a pastukról. És kérdeznek bennünket, mit kellene tudni a pastukról? Akik, igaz, a soketnikumú Afganisztán uralkodó többsége, de akiknek nagyobb része, 4 millió ember, a szomszédos Pakisztánban él. És mondják: akkor, Tanár úr, valóban egyedüli bánat a mi bánatunk, a „magyar bánat” a globalizálódó világban? Nem kellene a mi közép-európai kisebbségi kódexünket, amelyet 1992-ben adtunk ki több nyelven, most szintén globalizálni és mindent újragondolni?

A TERRORIZMUS SZOCIÁLIS GYÖKEREI

A szociális konfliktusok globalizálódásáról Kérdik tőlünk továbbá: tudjuk-e globálisan szemlélni a szociális tényezők szerepét?

A világkapitalizmus fellendülése, amely most a legújabb ipari-technikai forradalom segítségével virágkorát éli, mindnyájunkat elkápráztat. De figyelünk-e a modern kapitalizmus társadalmi kihatásaira? A pozitívumok mellett a negatívumokra? Arra, hogy a termelés és a piac globalizálódásának következtében a valóban értékteremtő tőke a földgolyón ma már szabadon mozog, de természetes profitérdekeit követve a Föld egyes területein világ-nyomornegyedeket hagy maga után. A kulturális szakadék mellett áthidalhatatlan *szociális szakadék* alakul ki kis részben egy-egy állam társadalmán belül, de ijesztő módon földrészek és kultúrák között is. És a szociális konfliktus etnikai-vallási konfliktusok, idegenellenesség – fehérember-ellenesség, világkapitalizmus-ellenesség – formájában jelenik meg. Ez a szociális és kulturális különbség a leszakadt tömegeket radikalizmusra készíti.

* 1999. április 8. „Közép-Kelet-Európa-ismeret a világban”; 1999. június 23. „Európai Unió és Közép-Kelet-Európa Koszovó után”.

Ha egy közösségen belül túlságosan nagy a szociális különbség, akkor a szociálisan elkeseredettek előbb-utóbb erőszakhoz nyúlnak. Igaz ez egy közösségre, sőt gyakran családra és nemzeti-állami közösségre is. A 20. század jobb- és baloldali diktatúráit én például elsősorban azzal magyarázom, hogy a társadalmon belül a modern kapitalizmus képtelen volt a hirtelen keletkezett óriási szociális különbségeket a politikai rendszer, azaz a polgári demokrácia eszközeivel kézben tartani. A szociálisan kiszorultak állami erőszakot kívántak igénybe venni az egyoldalú gazdagodással szemben. Azt már látjuk, hogy a nemzetállami keretekben a szociális leszakadás kulturális leszakadást szül, s ami ennek eredménye – szociális nemzeti radikalizmust. Ezt Magyarországon is éppen napjainkban láthatjuk. Vajon lehet-e ilyen nagy szociális egyenlőtlenségekkel uralni a 21. század glóbuszát?

*Szociális,
nemzeti
radikalizmus*

Ha durva is a hasonlat, mégis valami hasonló játszódik le a mi globális világunkban. Az anarchizmus, a terrorizmus eszközéhez akkor nyúlnak az emberek, amikor a rendszeren belüli eszközkészlettel nem látják megvalósíthatónak vágyaikat. A globális faluban – ahogy kezdjük a világot nevezni – előbb-utóbb konfliktusok sorozatához vezet az, ha a falu egyik vagy másik részén, egyik vagy másik etnikai csoport annyira alacsony szociális, kulturális szinten él, mint ahogy ma él az emberek nagy része például Közép-Afrikában vagy Ázsiában. (Hozzátehetjük: még örülhetünk, hogy a kínai civilizáció egy olyan vezető réteget termelt ki az elmúlt évezredekben, amely a 20. században – különböző politikai rendszerek keretében – mégiscsak kezelni tudta a számunkra elképzelhetetlen szegénységet.)

*Emberi
vágyak
és erőszak*

A szeptember 11-i merénylet mögött minden bizonnyal gazdag emberek állnak, és végrehajtói a nyugati civilizáció szintjére felemelkedett, sőt ott élő csoportok. Akik riválist látnak a nyugati kapitalizmusban. De a hit, amelyben e szerencsétlen öngyilkos merénylők élnek, s amelynek szellemében cselekszenek, szorosán kötődik e szociális, kulturális nyomorúsághoz.

III. KÉPTELENSÉG A VÁLASZADÁSRA

Az új globális konfliktusok feloldására nem vagyunk felkészülve. Nem vagyunk felkészülve egyrészt azért, mert társadalomismeretünk és egész oktatásrendszerünk a lokális, nemzeti, kulturális ismeretekre koncentrálnak. Nem vesszük tudomásul: nemzeti érdek ebben a globalizálódó világban, hogy minden kis nemzeti kultúrában jelen legyenek a világ népeiről szóló ismeretek. A természettudományok, hál' istennek,

*Elégtelen
társadalom-
ismeretek*

kiharcolták maguknak a teljes innovációs lánc jelenlétét minden nemzeti kultúra oktatásrendszerében, tudományos intézményrendszerében. De a világ népeiről szóló ismeretek hiányoznak a társadalomtudományos innovációs láncból.

*A rendszer-
váltás deficitje*

Paradox módon e tekintetben visszaesést hozott magával a rendszerváltás Magyarországon. A szovjet rendszerben sokkal egyetemesebb volt nálunk a társadalomtudományok struktúrája. Az 1970-es években, amikor a világ nyitni kezdett az Európán és Amerikán kívüli kultúrák felé, Magyarországon kiépült a sinológia, fejlődött az iszlamisztika, fejlődtek a Dél-Amerikával, valamint az Afrikával foglalkozó kutatási területek. A rendszerváltás következtében, torz politikai okokból, ez a struktúra beszűkült, felméréseink szerint az 1970-es évekhez képest ma már csak töredéke van meg azoknak az állásoknak, tanszékeknek, folyóiratoknak, amelyek az 1970-es években az Európán kívüli kultúrákat vizsgálták. (Adataim vannak arról, hogy ez áll a diplomáciára és a kultúrdiplomáciára is.) *Nemzetünk szabadon ítéli a maga történelmének keserveit és bánatait, de ugyanakkor elveszíti világmércéjét.* Pedig eminens érdekünk nekünk, az európai kultúrák egyik ütközőpontján élő kultúrának, hogy magát mindig a világgal mérje.

*Társadalom-
tudomány:
a kritikus
mennyiség alatt*

Nem tudunk választ adni a kérdésekre, és nem vagyunk felkészülve azért sem, mert a társadalmakról szóló ismeretek nincsenek eléggé jelen társadalmunkban. Sem Amerikában, sem Nyugat-Európában, sem Magyarországon. Sem az oktatásban, sem a tudományban, és a társadalmi ismeretek így nincsenek jelen eléggé a politikai döntéshozók gondolkodásában sem. A természettudományok ismerik a kritikus mennyiség fogalmát. Amikor valamiből már olyan kevés van jelen, hogy hatása a rendszerben elhanyagolható. A társadalomismeretek a 20. század végén eljutottak a kritikus mennyiség állapotába – ez többek között szeptember 11. egyik legnagyobb üzenete a tudomány számára.

A TUDÁSALAPÚ TÁRSADALOM

*A Tudomány
Világnapja*

A Magyar Tudomány Napja, mint mondtam, nem a tudósok, hanem a tudás ünnepe. Nálunk immáron ötödik éve rendezzük meg ezt az ünnepet. Az UNESCO éppen két héttel ezelőtt döntött arról, hogy a jövő évtől szintén rendez tudomány napját, ún. Tudomány Világnapját, és ezt november 10-ére tették. Vagyis gondolkodásunk a tudományról, a tudomány és társadalom kapcsolatáról – globalizálódik. Gondolkoznunk kell, mit is jelent a tudásalapú társadalom, amiről oly sokat beszélünk. Vajon mit jelent az, hogy szétszakadt a világ földrajzi értelemben, Afrika, Ázsia, Közel-Kelet, Dél-Amerika tudásátlagában lemarad? Ugyanakkor ezeken a területeken a legnagyobb a népszaporulat. A világ lélek-

számának többsége a tudásminimum alatt él. Mert nem csak anyagi összetevője van az életminimumnak.

A Tudomány Napján és jövőre a Tudomány Világnapján majd arról is gondolkodni kell, hogy milyen legyen a 21. század tudománya. Mennyire legyen a kutató kora gazdasági, technikai érdekeinek függvénye? És mennyire szóljon bele maga is a társadalom sorsába? Mert nem lehet, hogy mi ne mondjuk el önmagunk vállalható szerepéről a véleményünket. És ne mondjuk el pénzdóinknak, alkalmazóinknak, megrendelőinknek: mi nemcsak szűkebb szakmai és céhes érdekeinket vagyunk képesek képviselni, hanem az emberiség általános és lokális érdekeit is. Az emberiség, az emberek érdekeit. Autonómiáinkat, Akadémiánkat, egyetemeinket nemcsak a mi magunk céhes érdekei szerint működtethetjük, hanem az emberi társadalom érdekében is.

Jobb, ha mi magunk kezdjük el eddigi nemzeti szinten vagy világ-szinten kutatásszervezetünk önkritikus vizsgálatát, mintsem megvárjuk, hogy a társadalomnak (így a politikának, mint nemegyszer) ismét elfogy a türelme, és mint eddig annyiszor, külső eszközökkel vág rendet közöttünk. Legyünk mi most képesek arra, hogy magunk keressük a 21. század kihívásait, és a kihívásokra válaszul magunk teremtsük meg a kutatásszervezet belső reformját.

*Önkritikus
felülvizsgálat*

NEM CSAK DIAGNOSZTIZÁLNI, DE GYÓGYÍTANI IS!

Naplójegyzeteim elején azt írtam le többször magamnak, hogy diagnózis kimondására kell vállalkozni. Akkor is, ha ez nem tetszik a betegek rokonainak vagy magának a betegnek sem. Most azt mondom, hogy a *gyógyításra* is vállalkozni kell. És ezt se veszítjük szem elől! Amikor a 21. századi tudomány és társadalom kapcsolatát keressük, akkor a természettudományoktól a társadalomtudománynak el kell tanulnia az alkalmazott társadalomtudomány fogalmát és mindazt az eszközrendszert, amely ezt érvényesíti. Tudomásul kell venni, hogy az új szintézisben, a 21. század tudásalapú társadalmának megteremtésében maguknak a tudósoknak, a kutatóknak kell aktív szerepet vállalniuk. És számomra a Tudomány Napja ezt az üzenetet is hordozza.

*Alkalmazott
társadalom-
tudomány*

Kívánok Önöknek nemcsak ünneplést, hanem mindenekelőtt számtalan kérdésben újragondolást is.

Köszönöm a figyelmüket!

Megjelent: Ezredforduló, 2002/1. 3–11. old.